

ЧОРНОГОРІЯ

С. Л. КАПІРУЛІНА, доцент кафедри методики природничо-математичної освіти і технологій Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук

Мне одного рожденья мало,
расти бы мне из двух корней,
Жаль, Черногория не стала
второю родиной моей.

В. С. Висоцький

Чорногорія (Crna Gora, від топоніму Црна Гора (Чорна Гора) – держава у Південно-Східній Європі, на адриатичному узбережжі Балканського півострова, має сухопутні кордони з Хорватією на заході, Боснією і Герцеговиною – на північному заході, Сербією – на північному сході, частково визнаною Республікою Косово – на сході і Албанією на південному сході. Повну незалежність Чорногорії проголошено 3 червня 2006 р.

Столиця і найбільше місто Чорногорії – Подгориця, історичною і культурною столицею є місто Цетіне.

Територія Чорногорії складається з 21 муніципалітету. Населення становить 626 тис. чоловік (2011 р.). У національному складі переважають чорногорці – 45 %, серби становлять 29 %. 43 % населення спілкується сербською, 37 % – хорватською мовою.

Більша частина населення країни – православні християни, історія яких має спільні корені.

Територію країни можна умовно розділити на три частини: узбережжя Адриатичного моря, порівняно рівнинна центральна частина країни, на якій розташовані два її найбільших міста Подгориця і Нікшич, і гірські системи сходу країни.

Найдовші річки Чорногорії: Тара (144 км), Лим (123 км), Чеотина (100 км), Морача (99 км), Зета (65 км) і Бояна (30 км). Більшість чорногорських річок належить до басейну Чорного моря, невелика частина – до басейну Адриатичного. Три чорногорські річки (Морача, Зета і Піва) течуть тільки територією Чорногорії. Річка Бояна раніше була судноплавною. Більшість чорногорських річок – гірські, такі, що утворюють глибокі каньйони. Каньйон річки Тара є одним з найглибших у Європі і у світі – 1200 м. Річки Чорногорії мають дуже високі показники енергетичного потенціалу – 115 кВт на 1 км² території, проте з різних причин (у тому числі екологічної) гідроенергетика в країні не розвинута.

Чорногорія виникла як незалежна держава у XVIII ст., що першою з країн Балканського півострова відокремилася від Османської імперії. Столицею держави було місто Цетіне. Так тривало до Першої світової війни, після якої

© Капіруліна С. Л., 2013

Міжнародний аеропорт у Подгориці

в 1918 р. вона увійшла до складу Королівства сербів, хорватів і словенців.

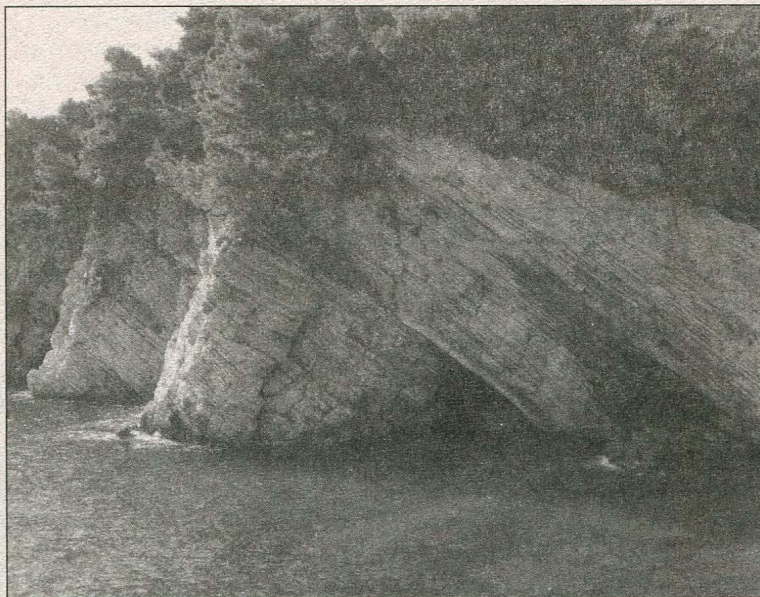
Слов'яни прийшли на землі Чорногорії у VI ст. Вони змішалися з місцевими племенами і в 1042 р., після перемоги над візантійцями, проголосили слов'янську державу Дукля. У 1077 р. Папа римський Григорій VII визнав державу Дукля і дарував титул короля її першому правителю князеві Михайлу з династії Воїславовичів. Згодом державу стали називати Зета.

У складі Югославії в Чорногорії розвивалися такі галузі, як чорна металургія (м. Нікшич), переробка алюмінію (м. Подгориця), електротехнічна промисловість (м. Цетіне), гумотехнічна, хімічна промисловість та виробництво підшипників (м. Котор), текстильна промисловість (м. Бієло Поле), суднобудування і судноремонт (м. Бар), легка і харчова промисловість (Нікшич, Бар) та деревообробка (м. Рожає, Беране, Плевля, Нікшич). Під час воєнних дій економіка Чорногорії зазнала значного занепаду.

Незважаючи на це сьогодні Чорногорія вважається на міжнародній арені привабливим об'єктом літнього і зимового туризму. У країні щороку спостерігається економічне зростання. Дедалі популярнішими стають міжнародні курорти в містах Херцег-Нові, Будва, Бечичі, Петровац, а також історичні і природні пам'ятки – місто Котор на березі Которської затоки, колишня столиця Цетіне, Скадарське озеро, гора Ловчен, високогірний монастир Острог, каньйон річки Тара, національний парк Дурмитор та його гірськолижний курорт Жабляк (1465 м над рівнем моря, найвисокогірніше місто на Балканах).

Сучасна політика держави спрямована на всебічний розвиток туристичної сфери, їй віддано пріоритет перед промисловістю і сільським господарством. Велика увага приділяється роз-

Відслонення на узбережжі Адріатичного моря

витку туристичної інфраструктури: будуються нові і набувають європейської якості старі дороги, інвестуються великі суми грошей у розвиток готельно-ресторанного бізнесу, розвиваються старі і формуються нові зони відпочинку та розваг, реставруються історичні пам'ятники. При цьому дбайливе ставлення до екології залишається основною складовою політики влади, визначальним курсом розвитку туристичних ресурсів.

Чорногорія не є країною Євросоюзу, але користується європейською валютою. Історія входження Чорногорії до зони євро наскільки проста, настільки ж і унікальна. Офіційно у євросоні цю країну ніхто не приймав. Із середини 1990-х років у країні було введено паралельне використання динара і німецької марки. З часом марка повністю витіснила динар, а після того, як усі країни Євросоюзу перейшли на єдину валюту, з 1 січня 2002 р. німецька марка в Чорногорії автоматично змінилася на євро.

Економіка Чорногорії швидко розвивається. Її основою сьогодні є сільське господарство. Більшою мірою це гірськопасовищне тваринництво на альпійських і субальпійських луках, меншою мірою рослинництво, яке розумно поєднує посіви зернових, субтропічне плодівництво і виноградарство на незначних придатних для цього територіях, адже Чорногорія – гірська країна. Понад 41 % площі країни становлять ліси і лісові угіддя, а 40 % – пасовища. Північні території займають яблуневі і сливові сади, а за виробництвом молока на душу населення Чорногорія є лідером серед балканських країн.

Європа дедалі активніше «освоює» Чорногорію. Тут часто можна почути англійську, німецьку, французьку, італійську мову. Не відстають від європейців і росіяни. Чим Чорногорія приваблива для іноземного бізнесу? Вона і далі за-

лишається офшорною зоною (наприклад, на маленьку Чорногорію припадає близько 12 % усіх активів російських банків, що знаходяться за кордоном). І ще тут найнижча для євросоні ставка корпоративного податку – 9 %.

Добувна промисловість представлена незначними родовищами бокситів, свинцево-цинкових і алюмінієвих руд, а також перспективними родовищами нафти в зоні Адріатичного моря.

Чорногорія може стати європейським Кувейтом. Потенційні резерви нафти в Чорногорії становлять приблизно 7 млрд барелів, а природного газу – 425 млрд кубометрів. Уряд Чорногорії оголосив тендер на проведення геологорозвідувальних робіт у прибережній частині країни загальною площею 3000 км². Ще в 2011 р. 15 міжнародних компаній виявили зацікавленість у пошуку тут нафти і газу. Нині тендером зацікавилася вже 26 іноземних компаній.

Чорногорія є енергозалежною країною і платить за імпорتنі енергоресурси великі гроші. У планах розвитку економіки країни на період до 2025 р. будівництво ГЕС, другого блоку єдиної на сьогоднішній день ТЕС «Плевля» (вона дає 25 % електроенергії, що споживається в країні), розробка національних проектів з використання сонячної і вітрової енергії.

Для використання сонячної енергії через велику кількість сонячних годин на рік (1500–2500) найбільш сприятливі умови мають узбережжя і центральна частина країни. На чорногорському узбережжі рекордсменом за кількістю сонячних днів є Ульцин. Тут у середньому 218 сонячних днів на рік. За багатством сонячної енергії Чорногорія входить до трійки європейських країн-лідерів.

Сьогодні за кількістю використовуваних солярних колекторів у Європі лідирують сонячна Греція, Іспанія, Італія, Кіпр і Франція. У програмі економічного розвитку Чорногорії передбачено використання сонячної енергії для обігріву води за допомогою солярних колекторів і бойлерів. Адже сьогодні майже 60 % електроенергії в Чорногорії витрачається на нагрівання води і опалювання приміщень. У містах Бар, Будва і Ульцин іноді використовуються солярні колектори, але встановлено їх переважно в готелях.

Серед проблем центральної частини Чорногорії можна виділити складність транспортного сполучення у напрямку з півночі до примор'я, різке скорочення сприятливих для обробки земель на Зетській і Белоплавській рівнинах, перетворення Подгориці на мегаполіс, погане очищення стічних вод, забруднення довкілля, особливо комбінатом алюмінію в Подгориці.

Пейзажі Чорногорії не піддаються опису. Важко уявити, чи є в світі інша така ж маленька і така прекрасна країна. Не дивно, що

Дахи старої Будви

2 об'єкти природи в межах Чорногорії занесено до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО і 5 – до попереднього списку на перспективу для включення. Почесне місце серед них посідає Національний парк Дурмитор з каньйоном річки Тари. Це один з найбільших у Європі і в світі каньйон з прямовисними скелями-стінами, який річка Тара пробила серед мальовничих гір. Але його не можна порівнювати, наприклад, з каньйоном річки Колорадо. Чому? Колорадо несе брудну каламутну воду, а вода річки Тари по всій її течії чиста, прозора, її можна навіть пити.

Не зважаючи на більш ніж скромні за європейськими мірками розміри, країна має чотири національних парки. І це при тому, що жоден з них не розташований на мальовничому Адриатичному узбережжі і навіть не в межах чудової Бока-Которської затоки.

У 1991 р. уряд держави, усвідомлюючи значення краси і унікальності природи країни, проголосив територію Чорногорії екологічною країною. У межах масиву Проклетіє за Програмою збереження унікального природного середовища, спільного із Сербією та Албанією, створено національний парк.

Чорногорія – приморська країна, протяжність Адриатичного узбережжя якої становить близько 280 км, з них близько 70 км – пляжні зони, понад 30 км з яких піщані пляжі. Температура води Адриатичного моря біля берегів країни коливається від 12 до 25 °С.

На узбережжі країни виділяють чотири регіони: Бар, узбережжя Ульциня, Бока-Которська, Будва. Регіон Бар свого часу був відомий як місце відпочинку громадян Югославії за профспілковими путівками. Нині тут збудовано нові готелі, які разом з просторими пляжами приваблюють багату еліту.

Узбережжя Ульциня, або так звана Ульцинська рив'єра. Це майже 30 км прибережної зони від миса Старий Ульцинь до місця де в Адриатичне море впадає річка Бояна. Пісок Ульцинської рив'єри має незвичайний золотисто-коричневий колір через велику кількість мінералів. Комфортна для відпочинку температура встановлюється тут у квітні і тримається аж до жовтня. Крім того, тут великий вміст озону та йоду у повітрі. Також є лікувальні грязі.

Ульцинь збудували греки понад 2 тис. років тому. Як і в більшості міст і містечок Чорногорії, в Ульцині за час його існування неодноразово змінювалися господарі. За часів турецького владування місто перетворилося у своєрідну піратську столицю. Корсарським промислом тут займалися аж до початку ХХ ст. Нащадки захоплених піратами мешканців Середземномор'я живуть тут і нині, а екскурсоводи розповідають, що начебто автора відомого роману «Дон Кіхот» Мігеля Сервантеса за легендою було заточено у тюрмі міста, а прототипом всесвітньо відомої героїні його роману Дульсінеї була якась місцева аристократка.

Регіон Бока-Которська, який інколи називають нареченою Адриатики, відомий своїми давніми містами та глибокою затокою, оточеною високими горами. Це найбільш сонячне місто Адриатики. Бока-Которська затока має чотири маленьких затоки: Которська, Рисанська, Тивашська, Токланська. Узбережжя всіх їх, наче шия нареченої, охоплене намистинками перлів – маленькими казкової краси містами з баштами, охайними дво- та триповерховими кам'яними будиночками, що вкриті червоною черепицею, та дзвіницями церков, які вражають красою своєї скромної архітектури.

Храм Різдва Богородиці в м. Цетіне

Найвужча протока Веріге має ширину лише 350 м. Колись тут було натягнуто ланцюги, аби піратські судна не могли пройти в Которсько-Рисанську затоку.

Свого часу Чорногорське узбережжя притягувало безліч чужоземців. Король Боснії Твртко Перший наприкінці XIV ст. побудував на узбережжі затоки місто Херцег-Нові Святий Стефан. За місто воювали іспанці, венеціанці, турки, французи, австрійці. Кожний завойовник привносив у місто щось нове.

Мореплавці мандрували в різні куточки світу і привозили сюди безліч екзотичних рослин, на які місто багате і сьогодні: пальми, евкаліпти, кипариси, агави, магнолії, мімози тощо.

Вхід до затоки охороняє острів Мамула, на якому збудовано міцну фортецю, що ніколи не брала участі у військових подіях.

У найбільшій заглибині затоки розташовано місто Фісан. Доведено, що як ілліричне поселення місто згадується ще в III ст. до н. е. Після захоплення римлянами воно було перебудоване на римські курорти.

Маленьке сонячне місто Адриатики, затишний Пераст, відомий своєю мальовничою місцевістю та непохитним характером, лежить навпроти протоки Веріге. Перед містом у затоці розташовані два невеличких острови, які нагадують кораблі, що стоять на якорі. Один з них – Госпа од Шкрпела – мабуть єдиний в Адриатиці штучний, створений на місці рифу. У 1452 р. двоє моряків – брати Мортешичі – знайшли на рифі ікону Божої Матері. Місцеві жителі топили тут захоплені ними піратські кораблі. А взагалі то за законом, кожне судно, що проходило вздовж рифу, мало скинути тут на дно великий камінь. Цей звичай зберігся до сьогодні. Кожного року 22 липня проводиться традиційне свято Fasinada. У цей день учасники парусної регати

Затишний Пераст

скидають каміння біля цього острова і тим самим запобігають його розмиванню. У XVII ст. на острові побудували церкву. На її стінах висить безліч золотих та срібних пластинок, які жителі Бока-Которської затоки жертвували церкві за позбавлення від різних бідувань, у тому числі деякі з них зроблено у формі зцілених частин тіла.

Над містом Пераст збудовано фортецю Святий хрест. Коли турки зайняли околиці міста, захисники фортеці продовжували відважно оборонятися. Під час війни з Наполеоном французи також мали багато проблем з жителями Пераста. До XIX ст. в місті працювала судноверф та приватна мореплавна школа.

Ще однією з маленьких перлин Чорногорії є міст Джурджевича – найвищий автомобільний міст у Європі – 160 м над рівнем моря. Його було збудовано до Другої світової війни. Під час війни один з провідних інженерів цього будівництва Лазар Лукович допоміг партизанам підірвати найбільший з прогонів мосту, що вивело з ладу стратегічно важливу для німців магістраль. За це він був розстріляний італійськими окупантами, які навіть влаштували спеціальну пошукову операцію з його затримання.

Найвідоміше поселення на узбережжі затоки – грецький Акуріон, пізніше римський Анрувівум, ще пізніше й донині слов'янський Котор. Перетнувши основні Морські ворота старого міста, які збудовані у 1555 р. та прикрашені символом Венеції – левом Святого Марка, ви наче опиняєтесь не в Чорногорії, а потрапляєте в середньовічну Венецію з її архітектурою.

Протягом свого існування Котор вів війну з турками, з венеціанцями та Наполеоном. Під час землетрусу 1979 р. в місті постраждало понад 600 об'єктів культурної спадщини і його було оголошено універсальним містом культурної спадщини ЮНЕСКО.

Протока Веріге

Фортеця Котора з її унікальними будинками, церквами, соборами XII–XIV ст. вражає вузькими вуличками, якими можна довго ходити, милуючись майстерністю архітекторів Середземномор'я та природою Адриатики.

Будванський регіон – улюблене місце відпочинку молоді, тому, особливо влітку, тут весело і гамірно. За літописами і переказами, майже 2500 років тому місто на маленькому острові збудував Кадмо – син короля Фінікії. Нині це так зване Старе місто – маленька перлинка сучасної Будви – улюблене місце прогулянок відпочивальників. Тут, у Старому місті, яке захищають фортечні мури, збереглися будівлі XII ст. Головну браму старої Будви прикрашає символ Венеції – лев Святого Марка. Старе місто сильно постраждало після землетрусу у 1979 р., але було повністю відбудоване.

Ще однією перлиною Адриатики є острів Святий Стефан (стара назва острова – Паштровичі). У середині минулого століття на острові був створений туристичний центр для багаті еліти. Тут відпочивали англійська принцеса Маргарета, колишній король Умберто II Савойський, актори Софі Лорен, Сильвестр Сталоне, Клаудія Шифер, Кірк Дуглас та багато інших. Поблизу острова розташувалося місце відпочинку королів Мілочер, а за ним Пляж Королеви, на якому ще менш як століття тому відпочивала сама королева Чорногорії.

Містечко Сан Стефан справді схоже на рай неповторністю ландшафту, бірюзою морської води та свіжістю адриатичного повітря. Хочеться повертатися сюди знову і знову. Але потрапити на сам острів ви зможете тільки якщо зарезервуєте за собою один з номерів його численних готелів (вартість яких непомірно велика), адже сьогодні острів є власністю арабських шейхів, які реставрують та відбудовують його як центр для власного відпочинку та міжнародного туристичного бізнесу.

Територія країни вражає незліченною кількістю старих оливкових дерев, особливо на узбережжі. У місті Бар навіть кажуть, що у період римського володарювання парубок не мав права одружуватися, не посадивши певної кількості олив. Отже, перші оливкові гаї тут були посажені ще за часів римського панування.

На гербі Чорногорії зображено вершину гори Ловчен, біля підніжжя якої розташована давня столиця країни Цетіне. Місто Цетіне почав розбудовувати чорногорський цар Іван Црноєвич (Черноєвич). У 1482 р. він побудував тут палац, а через 2 – роки відомий Цетінський монастир з усесвітньо відомою у християнському світі святінею – мощами Іоанна-Святителя. Місто стало колискою чорногорської культури та одним з найбільших центрів супротиву Османській імперії.

Сучасна столиця країни Подгориця лежить у Зетській долині під горою, звідки й назва. Перше поселення Діоклея на цьому місці заснували ще давні римляни. Тут і нині на відстані 3 км від сучасного міста можна побачити залишки давнього римського поселення. Вважається, що

римський імператор Діоклетіан був родом з цих місць. Після війни місто було відбудоване і названо Тітоградом. Тут розташовано найбільший у країні міжнародний аеропорт. Залізничними шляхами місто зв'язане з Нікшичем, Баром, Белградом (колишньою столицею Югославії). Другий у країні (після столичного) міжнародний аеропорт побудовано поряд з містом Тіват, відомим у Середньовіччі добуванням солі.

У Чорногорії чотири національних парки: гора Дурмитор, Біоградська гора з найбільшими лісовими масивами Південної Європи; Скадарське озеро, що є найбільшим притулком для птахів; Ловчен – гора, що здіймається над затокою Бока-Которська. Середня кількість опадів становить тут близько 6000 мм на рік. Кажуть, що в ясну погоду з цього місця можна побачити територію Італії. Це не найвища гора Чорногорії (1660 м), але, мабуть, найбільш відома. На одній з двох її вершин розташовано мавзолей правителя і поета Петра II Петровича Негоша. За заповітом великого Владики його було поховано саме тут, адже звідси видно всю Чорногорію.

Вважається, що найбільше на Балканському півострові Скадарське озеро колись було затокою Адриатичного моря, але в результаті тектонічних рухів в Адриатиці гора Румія піднялася і відокремила затоку від моря. Річка Бояна лишилася єдиною ланкою зв'язку озера з морем. Через великий приток прісної води з річок Морача, Цпиниця, Плавниля та інших з часом вода в ньому стала прісною. Крім того, прісною водою озеро наповнюють 50 джерел на його дні. Найбільша глибина озера 90 м, а середня 5 – 6 м. За даними ЮНЕСКО, це озеро – місце зимування птахів у межах Європи.

Національний парк Біоградська гора заснував король Нікола I у 1878 р. через 6 років після створення першого в світі Єллоустонського в США. Статус Національного йому було присвоєно в 1952 р., адже це один з небагатьох незайманих лісових масивів, що збереглися в сучасній Європі, місце проживання бурих ведмедів, оленів, кабанів, вовків, косуль, куниць, горностаїв, видр, борсуків, ласок та понад 150 видів птахів, зокрема включених до Червоної книги. За твердженням спеціалістів, тут збереглися дерева, вік яких сягає від 500 до 1000 років. Це один з трьох реліктових лісових масивів з тих, що збереглися в Європі.

Чорногорці люблять свою країну і намагаються показати її світу. Такою ж унікальною, різнобарвною та насиченою є історія і культура країни Чорногорії – наскільки давньої, настільки ж і молоді. Ця маленька країна подарувала світовій історії і культурі чимало видатних імен і яскравих сторінок. Сьогодні давня Дукля – молада Чорногорія – як і багато століть тому шукає кращої долі, намагається не втратити своєї краси і самобутності, прагне набути визнання та упевненості своїх нащадків у майбутньому.